

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкриваються особливості використання іноземної мови у процесі полікультурного виховання підростаючого покоління. Полікультурне виховання – складне, багатоаспектне поняття, яке поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних з культурною неоднорідністю суспільства, і є невід'ємною складовою загальної освіти у більшості країн світу. Іноземна мова як навчальний предмет є значущою для підготовки учнів до життя в умовах полікультурного та багатомовного світу. Метою полікультурного виховання в процесі навчання іноземної мови є формування крос-культурної грамотності, інтересу і поваги до іноземної культури, внаслідок чого виявляється не тільки відкритість іншій культурі, вміння вести “діалог культур”, але також формується національна самосвідомість. У результаті вивчення іноземної мови вихованці мають оволодіти такими полікультурними якостями, як толерантність до представників інших культур; неупередженість до інформації; ідеологічна нейтральність; життєва зорієнтованість та практична спрямованість; здатність до емпатії та сприйняття чужого; здатність до порівняння культурних явищ, властивих народові, мова якого вивчається, та власного народу.

Ключові слова: іноземна мова, полікультурне виховання, іноземна культура, діалог культур, багатомовність, підростаюче покоління.

Постановка проблеми. Важливою умовою збереження демократії, громадянського миру, національної та міжнародної злагоди є усвідомлення цінності своєї культури й культури інших народів. Розумінню

культурного розмаїття світу, збереженню та примноженню культурних цінностей, норм, зразків поведінки та форм діяльності сприяє полікультурне виховання, яке відбувається під впливом національної культури та кризь неї.

У результаті демократичних перетворень в Україні можна помітити дві домінуючі тенденції: з одного боку – відродження національної самосвідомості, української культури і мови, а з іншого – прагнення до інтеграції у світове та європейське товариство, що передбачає орієнтацію на полікультурну освіту.

Таким чином, глобалізація суспільства, потреба особистості в швидкій адаптації до умов полікультурного світу, який весь час змінюється, посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини в полікультурній спільноті людей.

Полікультурне виховання та освіта – порівняно нова галузь наукового педагогічного знання та освітньої практики, проте вона викликає значний інтерес у суспільно-політичних діячів та науковців. Це зумовлено, в першу чергу, гострими конфліктними напруженнями, що спостерігаються між націями, етнічними, конфесійними та іншими спільнотами як в окремих державах, так і на глобальному рівні.

На міжнародному рівні проблеми полікультурного виховання набули утвердження в Статуті Організації Об'єднаних Націй, у Преамбулі Статуту ЮНЕСКО, у Загальній декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань, Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Декларації принципів толерантності та ін.

Культура і мова постійно взаємодіють, створюючи феномен унікальної єдності. Основним способом спілкування між людьми є вербальна комунікація. Мова має широкий арсенал засобів вираження національно-специфічної інформації, тому може бути джерелом пізнання неповторних культур різних народів.

Аналіз останніх досліджень. Іноземна мова як навчальний предмет є

значущим для підготовки учнів до життя в умовах полікультурного та багатомовного світу.

Терміни “полікультурна освіта” та “полікультурне виховання” особливо розвивається в 50-60-ті роки ХХ століття. В літературі початку 60-х років педагоги звертаються до таких понять, як “різноманітність”, “культурний плюралізм” та “етнічний зміст”. Проте до початку 70-х років поняття “етнічне навчання”, “етнічна освіта” і “полікультурна освіта” набули популярності у літературі та стали прийнятною термінологією, посиляючись на включення етнічного змісту в наявні шкільні навчальні плани.

У сучасній філософській, педагогічній та політичній літературі паралельно з поняттям “полікультурна освіта” можна зустріти терміни “багатокультурна освіта”, “мультикультурна освіта”, “інтеркультурна освіта”, “транскультурна освіта”, причому три останні прийшли у вітчизняну педагогіку з Заходу, де з 70-х років ХХ століття вони стали предметом суперечок і основами для певних політичних рішень.

У цілому ряді робіт вітчизняних та російських науковців зосереджується увага на характеристиці філософських та ідеологічних основ сучасних освітніх реформ у розвинених країнах, особливостей розробки та здійснення національної та полікультурної освітньої політики (Н. Абашкіна, В. Андрущенко, А. Валицька, В. Жуковський, І. Зязюн, Т. Кошманова, М. Красовицький, М. Култаєва, Н. Лавриченко, М. Лещенко, А. Ліферов, В. Лутай, З. Малькова, В. Мітіна, Л. Пуховська, О. Радіонова, О. Романовський, І. Руснак, К. Салімова, О. Сухомлинська та ін.).

Вони, безсумнівно, є значною теоретичною основою для дослідження проблеми полікультурного виховання, яка на сучасному етапі розвитку нашої країни особливо гостро стоїть перед педагогічною думкою України.

Мета статті. Розкрити можливості іноземної мови у здійсненні полікультурного виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наукових джерел підтверджує існування різноманітних дефініцій понять “полікультурне

виховання” та “полікультурна освіта”, які пропонуються широким колом науковців: від освітян до юристів. Тому закономірно, що всі вони мають різні погляди при обговоренні етнічного розмаїття та культурного плюралізму. Деякі з них базуються на культурних характеристиках різноманітних груп, в той час як інші підкреслюють соціальні проблеми (особливо пов’язані з утисками), політичною владою і перерозподілом економічних ресурсів. Інші дослідники обмежуються у своїх поглядах кольором шкіри людей, а інші включають всі основні групи. Існують визначення, що обмежують полікультурну освіту характеристиками місцевих шкіл, тим не менше, інші передбачають напрямки шкільної реформи у всіх сферах, незалежно від їх особливостей. Ці види полікультурної освіти та виховання ставлять перед собою різні цілі: починаючи з того, щоб внести в підручники більше інформації про різноманітні групи, до боротьби з расизмом, до повного реконструювання шкільництва і реформування суспільства, щоб зробити школи більш культурно збалансованими.

Не обійшли увагою проблему полікультурності українські та російські науковці. У найширшому розумінні під полікультурністю або культурним плюралізмом наші дослідники розуміють “принципи співжиття етнокультурних спільнот на засадах демократії, а саме: співіснування в межах однієї країни багатьох культур за умови, що жодна з них не є панівною”. Реалізація завдань, пов’язаних із формуванням культурного плюралізму, актуалізує формування крос-культурної свідомості, що є “цілісним стійким соціально-психологічним утворенням, яке включає толерантність, повагу до інших поглядів, культур, релігій, уміння спілкуватися й адаптуватися в полікультурному середовищі” [3, с. 10-13].

В. Болгаріна та І. Лощенова трактують поняття полікультурності як елемент загальної культури, ядром якої виступають “знання особливостей культури народів світу, вміння сприймати найкраще в них і цим збагачувати власну культуру” [3]. Не заперечуючи доцільність такого підходу, В. Бойченко звертає увагу на його певну обмеженість, зведення до пізнання

суто культурних надбань у вузькому розумінні цього слова [1, с. 29].

Аналізуючи найбільш поширені на сьогодні концепції полікультурності І. Лощенова вказує, що їх основними завданнями є розвиток пізнавальних та невербальних умінь і навичок, які дають змогу вступати в контакт з іншими культурами та їхніми носіями. Дослідниця вбачає в полікультурній освіті підвищення рівня освіченості й досягнення успіху в багатокультурному середовищі і виділяє чотири її функції: 1) формування в тих, хто навчається, уявлення про різноманітність культур і їх взаємозв'язок; 2) усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості; 3) виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; 4) розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння [4, с. 73].

Учасники конференції “Полікультурна освіта в Україні”, яка відбулась у 1999 році, у своєму зверненні зазначають, що полікультурність – це “такий принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою кросс-культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму” [5, с. 5].

На думку вітчизняної дослідниці О. Гаганової, сучасна дефініція терміну “полікультурна освіта” видається не досить вдалою і досконалою, оскільки обмежується національною, расовою та етнічною культурою і вбачається у вихованні толерантного ставлення до інших культур, виробленні знань про відмінності і подібності між ними. В той же час соціальна група, група, яка розмовляє на діалекті, сексуальні меншини розглядаються як нормальні варіації в рамках єдиної культури і не стосуються полікультурної освіти [2].

У контексті проблеми, що розглядається, варто звернутись і до досвіду

американських науковців, які мають потужні надбання у сфері полікультурної освіти та виховання. Так, ними запропонована така інтерпретація терміну “полікультурна освіта”: це гуманістична концепція, що базується на поширенні культурного розмаїття, прав людини, соціальної справедливості та альтернативі вибору способу життя всіма людьми [8].

У 1972 році Американська асоціація коледжів з підготовки вчителів через свою новостворену Комісію з полікультурної освіти (Commission on Multicultural Education) прийняла формулювання полікультурної освіти, яке лягло в основу роботи у сфері педагогічної освіти. Воно полягало в наступному: “Полікультурна освіта – це освіта, чією цінністю є плюралізм культур. Вона орієнтує школи на культурне збагачення всіх дітей і підлітків, на розроблення програм зі збереження й розширення культурного плюралізму; визнає розходження в культурі як факт життя американського суспільства, підтверджуючи, що культурна багатоманітність є цінним ресурсом, який варто зберігати й примножувати; ґрунтується на знанні й розумінні відмінностей у культурі. Важливішим тут є визнання відмінностей у культурі різних людей, а ефективна навчально-виховна програма робить рівність культур реальною” [7].

Неважко помітити, що ця концепція охоплює всіх дітей і звернена до культурних відмінностей, а не лише до етнічного змісту. Як далі зазначається у формулюванні, вона включає заохочення полікультуралізму, полілінгвізму і полідіалектизму. Таким чином підтримується білінгвізм.

У своєму дослідженні ми притримуємось трактування полікультурного виховання як процесу цілеспрямованого й планомірного формування й розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур й збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу і людей у ньому та супроводжується сприйманням та осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ.

Отже, полікультурне виховання – складне, багатоаспектне поняття, яке поєднує різноманітні підходи до вирішення проблем, пов'язаних з культурною неоднорідністю суспільства, і є невід'ємною складовою загальної освіти у більшості країн світу.

Іноземна мова є важливим засобом полікультурного виховання учнівської молоді, формування культури міжнаціональних взаємовідносин школярів в умовах державної орієнтації на установлення всебічних контактів із миролюбними країнами світу. Адже потреба у спілкуванні і співпраці між різними країнами та народами значно зростає. Тому на початку XXI століття комунікативні компетенції кожної людини стали незмінним засобом міжнародного спілкування. Настав час, коли українське суспільство відчуло гостру потребу у фахівцях різних галузей, які б активно володіли бодай однією з поширених у світі мов, ефективно послуговувалися нею для обміну інформацією, встановлення професійних контактів, досягнення порозуміння у діалозі культур.

Аналіз педагогічної літератури та нормативних документів переконливо засвідчує, що на початку XXI століття відбувається перегляд цілей навчання іноземних мов, а однією з домінуючих виступає формування в школярів соціокультурної компетенції.

Метою полікультурного виховання в процесі навчання іноземної мови є формування крос-культурної грамотності, інтересу і поваги до іншомовної культури, внаслідок чого виявляється не тільки відкритість іншій культурі, вміння вести “діалог культур”, а й формується національна самосвідомість. Ця мета передбачає реалізацію конкретних завдань: по-перше, всебічне оволодіння учнями культурою свого народу, що є важливою умовою інтеграції в іншу культуру; по-друге, виховання позитивного ставлення до культурного розмаїття іншого народу; по-третє, забезпечення умов для інтеграції учнів в іншомовну культуру; по-четверте, формування почуття поваги до унікальності культури іншого народу, терпимості до незвичної поведінки, гнучкості у прийнятті альтернативних рішень і відсутність

завищених очікувань від спілкування з представниками іншої культури; по-п'яте, виховання підростаючого покоління у дусі гуманного міжнаціонального спілкування.

Отже, у сучасній освіті та вихованні під впливом ряду лінгвістичних і соціокультурних факторів поняття “навчання мові” поступово розвивається у поняття ”навчання мові та культурі”.

Розвитку здатності до спілкування на міжкультурному рівні має сприяти побудова кожного заняття як моделі потенційного, цікавого за змістом уроку. Він має імітувати спілкування учнів з носіями певної мови, насамперед, з іноземними ровесниками, завдяки чому діти зможуть краще уявляти собі практичну та життєву перспективу засвоєння нової мови. Це призведе до суттєвого підвищення їхньої мовленнєвої інтенції. Тому, як зазначають сучасні психологи і педагоги, особливу роль у процесі навчання іноземної мови учнів відіграє мотивація, яка змінюється у різний період життя людини. У процесі розвитку особистості відбувається певна трансформація мотивів. На основі одних мотивів формуються інші, виникають суперечності між різними мотивами, змінюється співвідношення домінуючих мотивів.

Досить цікаві дані щодо мотивів вивчення іноземної мови наводить у своїй монографії “Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов” відомий український науковець у галузі методики навчання іноземної мови В. Редько [6]. Автор, на основі спостережень за навчальним процесом та анкетуванням школярів (загалом опитано 1687 учнів), констатує, що не для всіх учнів комунікативна мотивація (уміння спілкуватись іноземною мовою) вважається єдиним стимулом в оволодінні предметом, хоч вона є домінуючою (майже 42 %). Серед проблем респонденти називають розширення сфери власної пізнавальної діяльності – 17 %, задоволення інтересу до культури інших народів – 23 %, отримання можливості, перебуваючи за кордоном, почуватися комфортно в оточенні інших – 12 % тощо. На думку В. Редька,

спектр мотивів оволодіння іншомовним спілкуванням має тенденцію на розширення, що необхідно враховувати під час навчання іноземної мови.

Охарактеризуємо предметний потенціал іноземної мови щодо полікультурного виховання учнів, в основі якого лежить формування у них полікультурної компетенції. Потрібно зазначити, що в останні роки посилилась увага науковців до феномену полікультурної та соціокультурної компетенції як одного з показників готовності особистості до міжкультурної комунікації. Широко дискутується проблема їх формування у процесі навчання іноземних мов (Н. Гез, О. Коломінова, З. Корнаєва, Т. Опанасенко, О. Первак, В. Редько, В. Топалова, Н. Саланович, В. Скалкін та ін.).

Розглядаючи полікультурний компонент у широкому розумінні, можемо констатувати, що він включає у себе країнознавчі та лінгвокраїнознавчі знання. До країнознавчих відносяться енциклопедичні та фонові знання, а також знання реалій країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавчий блок передбачає знання лексики, яка характерна культурній сфері цієї країни і презентує її за допомогою семантики мовних одиниць.

Полікультурне виховання, яке здійснюється протягом усіх років вивчення іноземних мов, зорієнтоване на підготовку випускників загальноосвітніх шкіл до міжкультурної комунікації, на розуміння ними специфіки національної картини світу. Шкільні навчальні програми з іноземних мов традиційно охоплюють знання про культуру, історію, географію, особливості побуту та державного устрою країни, мова якої вивчається, тобто всі аспекти соціокультурних особливостей країни.

Виходячи із сучасних процесів, що відбуваються в освіті, полікультурна складова вивчення іноземних мов має забезпечити:

- 1) оволодіння засобами усної і писемної передачі інформації представниками культури чи субкультури;
- 2) формування вмінь та навичок мовленнєвої та немовленнєвої поведінки;

3) вивчення національної культури (науки та мистецтва, історії та традицій, а також національні парки, історичні заповідники тощо) країни, мова якої вивчається.

У результаті вивчення іноземної мови, вихованці мають оволодіти такими полікультурними якостями, як: толерантність до представників інших культур; неупередженість до інформації; ідеологічна нейтральність; життєва зорієнтованість та практична спрямованість; здатність до емпатії та сприйняття чужого; здатність до порівняння культурних явищ, властивих народів, мова якого вивчається, та власного народу.

Згідно чинної програми з іноземної мови полікультурне виховання має здійснюватися шляхом оволодіння: знаннями про суспільство і культуру спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування, пов'язаної з такими аспектами: повсякденне життя; умови життя; міжособистісні стосунки; цінності, ідеали, норми поведінки; соціальні правила поведінки; ритуальна поведінка; здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культуру в межах змісту програми; здатність визначити й використати різні стратегії для контакту з представниками інших культур; правила вступу до розмови; правила ввічливості; вирази народної мудрості.

Висновки. Отже, ефективність полікультурного виховання в процесі навчання іноземної мови забезпечується за таких умов:

1) залучення учнів до навчальної та комунікативної діяльності, зорієнтованої на здійснення типових мікрофункцій (встановлення соціальних стосунків, спонукання, виявлення ставлення, допомога у спілкуванні та ін.) і макрофункцій (опис, розповідь, коментар, переконання та ін.) в актуальних для молоді сферах, якими є насамперед публічна (соціально-побутова, соціально-культурна, громадсько-політична), освітня та особистісна;

2) проблемно-тематична зорієнтованість предметного змісту спілкування на уроці;

3) застосування на уроці інтерактивних способів навчальної діяльності

та спілкування учнів;

4) спеціального відбору мовного і мовленнєвого країнознавчого матеріалу для включення у навчальний процес.

Подальші дослідження проблеми полягатимуть у визначенні змісту, технологій полікультурного виховання учнів у процесі навчання іноземної мови, вивчення зарубіжного досвіду полікультурного виховання молоді.

Література:

1. Бойченко В. В. Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В. В. Бойченко. – Умань, 2006. – 198 с.
2. Гаганова О. К. Поликультурное образование в США : теоретические основы и содержание / О. К. Гаганова // Педагогика. – 2005. – № 1. – С. 86–96.
3. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М. : Нар. образование, 1999. – 208 с.
4. Лощенова І. Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання в світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1–2. – С. 71–72.
5. Полікультурна освіта в Україні : збірник статей за матеріалами конференції “Полікультурна освіта в Україні : навчальні плани та підручники”. – К., 1999.
6. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монограф. [Електронний ресурс] / В. Г. Редько. – К. : Генеза, 2012. – 224 с. – Режим доступу:
http://didactics.ucoz.ua/load/materiali/http_didactics_ucoz_ua_load_materiali_1/redko_valerij_zasobi_formuvannja_komunikativnoji_kompetentnosti_u_zmisti_shkilnih_pidruchnikov_z_inozemnikh_mov_teorija_i_praktika/1-1-0-125

7. Committee on multicultural education. Educators' preparation for cultural and linguistic diversity : A call to action [Electronic resource]. – Mode of access :
[/http://aacte.org/pdf/Programs/Multicultural/culturallinguistic.pdf](http://aacte.org/pdf/Programs/Multicultural/culturallinguistic.pdf)
8. No one model American : a statement of multicultural education. – Washington : American Association of Colleges for Teacher Education, 1972. – 86 p.

Билецкая И. А.

ПОЛИКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье раскрыты особенности использования иностранного языка в процессе поликультурного воспитания подросткового поколения. Поликультурное воспитание – сложное, многоаспектное понятие, которое объединяет различные подходы к решению проблем, повязанных с культурной неоднородностью общества, и является неотъемлемой составляющей общего образования в большинстве стран мира. Иностранный язык как учебный предмет выступает значущим для подготовки учащихся к жизни в условиях поликультурного и многоязычного мира. Целью поликультурного воспитания в процессе обучения иностранному языку является формирование крос-культурной грамотности, интереса и уважения к иноязычной культуре, вследствие чего проявляется не только открытость иной культуре, умение вести “диалог культур”, но также формируется национальное самосознание. В результате изучения иностранного языка воспитанники должны овладеть такими поликультурными качествами, как толерантность к представителям других культур; беспристрастность к информации; идеологическая нейтральность; жизненная ориентация и практическая направленность; способность к эмпатии и восприятию чужого; способность к сравнению культурных явлений, присущих народу, язык которого изучается, и собственного народа.

Ключевые слова: иностранный язык, поликультурное воспитание, иноязычная культура, диалог культур, многоязычие, подрастающее поколение.

Biletska I.O.

MULTICULTURAL EDUCATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF FOREING LANGUAGE LEARNING

The article reveals the peculiarities of using a foreign language in the process of multicultural education of young generation. Multicultural education is a complex, multidimensional concept, which combines different approaches to solving problems, connected with the cultural heterogeneity of the society, and is an integral part of general education in most countries of the world. Foreign language as an academic subject is insignificant for students training for life in a multicultural and multilingual world. The purpose of multicultural education in the process of foreign language learning is the formation of cross-cultural literacy, interest in and respect for foreign culture, in the result which not only openness to other cultures, the ability to conduct a “dialogue of cultures” is manifested, but also a national identity is formed. As a result of foreign language studying students should have such multicultural qualities as tolerance to other cultures; impartiality to information; ideological neutrality; life orientation and practical orientation; the ability of empathy and perception of another; the ability to compare cultural phenomena of the nation of target language and their own nation.

Keywords: foreign language, multicultural education, foreign language culture, dialogue of cultures, multilingualism, the younger generation.